

Неоніла ПЕТРИШИН

КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В ПОШУКАХ ЗАСОБІВ РЕАГУВАННЯ НА НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ РОЗВИТКУ НАУКИ І ТЕХНІКИ

Стаття присвячена аналізу позиції Католицької церкви щодо екологічних наслідків науково-технічного прогресу. Показано, що Католицька церква у чисельних документах акцентує увагу на необхідності формування суспільної екологічної свідомості та аксіологічного підходу до результатів науково-технічного прогресу.

Ключові слова: біоетика, відповідальність, екологічна криза, катастрофізм, соціальне вчення Католицької церкви.

Постановка проблеми: Людина ХХІ століття все частіше характеризується як нестримний споживач природи. Задля свого комфорту і вигоди вона дозволяє собі використовувати ресурси природи на свій розсуд. Її споживацьке ставлення до природи, зокрема, і до собі подібних сприяло виникненню кризового стану, що ставить під загрозу існування всього живого. Світ став небезпечний для життя людини через постійні війни, терористичні акти, найбільш витончені форми вбивств, що знижують цінність людського життя, – ось що постає перед нами сьогодні, викликаючи почуття страху за майбутнє наших дітей і онуків. Проблеми, що набули глобального характеру, змушують людство замислитись над пошуками їх причин, витоків та шляхів вирішення. Відповідно виникає питання, чи зможе людство подолати цю кризу, чи воно приречене до самознищення? Важливим також є питанням, а що стало причиною кризи сучасного стану суспільства і де шукати цю причину її виникнення?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні висловлюється багато різних думок щодо актуальних проблем сучасності. Здебільшого називається причина неперекорного бажання частини людства одноосібно володіти багатствами природи, та стрімкий розвиток науки і техніки, який за допомогою новітніх технологій підкоряє природу. Іен Барбур у своїй праці “Етика у століття технології” ставить питання: “Яка технологія нам потрібна?”. Відповідь же “...залежить від наших ціннісних пріоритетів і наших уявлень про хороше життя. Теперішні кризи природних ресурсів і навколишнього середовища відображають наші погляди на життя і суспільство. Величезний вклад в етику поваги до всього живого мала б внести біблійська традиція, оскільки вона передбачає створений Богом порядок. Окрім того, ця традиція передбачає інші форми задоволення особистої необхідності і реалізації можливостей – більш бережливе і менш витратне”[3, с. 16].

Окремі аспекти проблеми ставлення Католицької церкви до науки й техніки цікавили таких дослідників, як А. Колодний, Л. Кондратик, М. Рибачук, П. Саух, П. Яроцький та ін.

Метою даної статті є аналіз концепцій Католицької церкви, соціального вчення щодо реагування на екологічні проблеми, зумовлені стрімким розвитком науки і техніки.

Виклад основного матеріалу. Люди у сучасному світі не задумуються над наслідками своєї діяльності. Професор І. Ф. Надольний пише: “вони уявили, що можуть без будь-яких обмежень висискувати Землю, замість того, щоб розумно керувати, забувши про те, що земля має надані їй Богом форму та призначення, які людина може розвивати, а не зловживати” [14, с. 93]. В філософському осмисленні деструктивного впливу людини на культуру і природу, вважає професор Л. І. Сидоренко – наука, техніка і технологія розглядаються як чинники занепаду як культури, так і природи. О. Шпенглер у своїй праці “Захід Європи” був впевнений у тому, що, беручи на себе роль творця, спираючись на техніку, людство стає силою, яка руйнує культуру, духовність, людське в самій людині.

В. Хьослі глибинною причиною екологічної кризи вважає дисбаланс між різними формами людської раціональності. На його погляд, “...деякі форми раціональності, особливо технічна раціональність, розвиваються досить швидко, тоді як інші, які традиційно називають мудрістю, регресують. Невідповідність між цільовою і ціннісною формою раціональності, між владою і мудрістю і є, на думку дослідника, причиною екологічної кризи” [17, с. 7].

Звичайно, розвиток науки і техніки має дуже велике значення для людства, він відкриває багато можливостей для покращення життя, збереження здоров'я, але все залежить від намірів, з якими використовують цей розвиток. Фундаментом, на якому тримаються всі науки, починаючи від часів Платона та Арістотеля і до сьогоднішнього дня – це безкомпромісна відданість істині в дослідженні і викладанні. Однак пошук цієї істини не може відбуватися поза моральних принципів і норм.

Професор Л. І. Сидоренко вважає, що хоч “наука і розглядається як причина сучасних проблем людства, вихід з екологічної кризи не можна знайти, не спираючись на сучасну науку і новітні технології. Отже, проблема полягає в тому, на яких світоглядних засадах використовувати науку. І, крім того, шукаючи продуктивні науково-технологічні ідеї щодо розв'язання екологічної проблеми, треба оцінити, яким є тип раціональності, що відповідає сучасному етапу” [16].

Продуктивним розв'язанням проблем людства могла б стати глобальна націленість людського буття на рух від осмислення минулого і визнання проблем до намагань і спроб побачити в майбутньому можливості їх розв'язання, що вочевидь тісно пов'язано з відповідальністю людини за її вчинки, тобто – і за екологічні наслідки свого існування. Погоджуюсь із думкою професора Л. І. Сидоренка, що логічним є рух думки від кваліфікування нового типу наукової раціональності в екології до постановки

проблеми етичної відповідальності людини за сучасний стан довкілля. Дійсно, людина відповідає за те, що зробила з природою і власне з собою. І вона мусить змінитися, щоб врятуватися самій і врятувати природу [16].

Е. Агацці бачить вихід в усвідомленні вченими важливості універсальних людських цінностей. Водночас, “філософи моралі” мають бути компетентними в реальних питаннях, що виникають в практиці наукового дослідження [1, с. 9]. Однією з центральних етичних проблем сучасної науки є проблема відповідальності за наслідки втілення результатів науки. Е. Агацці переконаний, що якби наукове співтовариство відмовилось від шкідливих застосувань результатів науки, то таке використання стало б неможливим [1, с. 46]. Але чи можливо заборонити впливовим людям вирішувати, що для них вигідно, хоча і шкідливо для інших, а що ні? На жаль, доволі часто “долю людства” вирішують не вчені, а політики і бізнесмени.

К.-О. Апел, оцінюючи екологічну кризу як наслідок технічної цивілізації, констатує, що результати науки постають сьогодні для людства “моральним викликом”. Оскільки екологічна криза впливає на людство глобальним чином, то “люди опинилися перед завданням прийняття солідарної відповідальності за наслідки їхніх дій у планетарному масштабі” [2, с. 362]. Дійсно, відповідальність має бути спільною, взаємною. Але вона також має бути структурованою. І не лише відповідно до інтелектуально-пізнавальних можливостей, але й до владних можливостей щодо практичного впливу на суспільство і його зміни. “Кожна людська дія передбачає наслідок, за який суб’єкт дії несе відповідальність, тобто обов’язок відповідати за неї від тієї миті, коли він її вчинив з власної волі й після того, як обміркував її наслідки, – описує відповідальність Еліо Згречча в праці “Біоетика”. – Людина повинна бути відповідальна перед самою собою, перед власною совістю” [12, с. 133]. “Усяка відповідальна людська поведінка передбачає розсудливість, і тому моральні дії повинні перебувати під контролем розуму. Саме знання істини зобов’язує людину до пізнання моральних цінностей” [12, с. 134]. Найвищою цінністю Еліо Згречча розглядає мету життя кожної людини, до якої слід прагнути, “...якщо я хочу реалізувати свою мету людини, я повинен поводитись як людина” [12, с. 137].

В Катехизмі Української Католицької церкви так описується діяльність людини: “Одним із вимірів діяльності християнина є його відповідальність за все Боже сотворіння – довкілля та природні ресурси землі. Діяльність християнина як “священника творіння” у створеному Богом світі є покликання берегти, плекати та розвивати його” [10, с. 224]. Тобто, людині, ще від початку її створення Богом, було призначено розвивати світ, але не забувати про нього дбати і опікуватися ним. Бог наділяє людину свободою у виборі розвитку світу, але як говориться в Документах II Ватиканського собору, “в користуванні всякими свободами треба зберігати моральну засаду особистої і громадської відповідальності” [4, с. 382]. Цінність людської особи в християнстві – християнський персоналізм – уся людина в її тілесно-

духовній єдності розглядається як творіння Бога, як охоронець землі та життя у світі, що відповідальний за них перед самим Творцем [4, с. 64].

Глибоке занепокоєння проблемами сучасного світу і науки висловлює Католицька церква. Папа Пій XII за часів свого понтифікату неодноразово звертав свою увагу у промовах і радіопосланнях на ситуацію у світі. Тоді вона була зумовлена нацистськими злочинами і двозначністю бурхливого розвитку науки і техніки, який начебто повинен був покращити людське життя. Саме у цей момент народжується наука біоетика, яка покликана об'єднати моральні цінності з науковими знаннями.

Ван Ранселер Поттер у своїй книзі “Біоетика – міст до майбутнього” вважає, що біоетика повинна об'єднати біологічні знання, які людство активно розвиває в останні роки, зі знаннями системи людських цінностей. На думку Портера, біоетика виникає на ґрунті тривоги і крайньої стурбованості розвитком науки і техніки; у такий спосіб знаходить своє теоретичне вираження у спроможності людства вижити у світі, який парадоксально пов'язаний із наслідками наукового прогресу [12, с. 68].

У енцикліці “*Evangelium vitae*” папа Іоанн Павло II зазначає, що виникнення та розвиток біоетики сприяли рефлексії та діалогу між віруючими і невіруючими щодо етичних проблем, зокрема фундаментальних, які стосуються життя людини [12, с. 71].

Офіційні документи Ватикану, характеризуючи взаємовідношення людини з природою в умовах сучасної науково-технічної цивілізації, все частіше звертають увагу на різні небезпеки “катастрофізму” як нераціональну діяльність людини. Розглядається принципово нове розуміння причин цивілізаційної кризи, нині чітко вказується вже не тільки на природні моменти, а й на саму людину як творця і замовника науково-технічного розвитку, і як потенційного руйнівника глобального масштабу.

Аналізуючи тексти офіційних документів Католицької церкви, можна виділити такі напрямки розвитку катастрофізму: особистісний, термоядерний, демографічний, екологічний.

Особистісний “катастрофізм” формується в час виникнення науково-технічної цивілізації. Папа Пій XII висловлював жаль з приводу того, що технічний прогрес перетворюється на кінцеву мету життєдіяльності людини і замінює собою релігійні ідеали. “Бачення світу, яке визначається духом техніки, – стверджував він у різдвяному виступі 1953 р., – містить у собі основу обману. Людина, сліпо вірячи в необмежену всемогутність техніки, сама закриває себе в темниці – хоч і просторій, але замкнутій, перебування в якій нестерпно для людського духу, – бо погляд його обмежується лише світом матерії. Значної шкоди завдає дух техніки людині, піддаючи її чарам, у сфері власне релігійності, у відносинах зі світом трансцендентного. Адже сама по собі техніка, якщо мислити логічно, не вимагає відмови від релігійних цінностей, це лише так званий “дух техніки” ускладнює прийняття людиною Божої істини” [12, с. 72].

Проблема нівелювання людських цінностей з розвитком науки і техніки отримує подальший розвиток у період понтифікату папи Іоанна Павла II і

відображається в персоналістичній концепції відчуження людини в світі техніки. “Сучасній людині, – читаємо ми в першій енцикліці папи “Redemptor Hominis”, – постійно загрожує те, що є його твором, результатом праці його рук, думок, прагнення до свободи. Плоди цієї різноманітної діяльності людини не тільки і не стільки схильні відчуженню у тому сенсі, що відбираються у виробника, скільки – принаймні частково – побічно і безпосередньо за своїми результатами спрямовані проти людини” [9, с. 33].

Ідея термоядерної загрози “катастрофізму” виразно простежується у енцикліках папи Іоанна XXIII “Mater et Magistra” і “Pacem in terris”. “З великим болем спостерігаємо, як держави з більш розвиненою економікою виготовляють силу силенну зброї, вкладаючи в цю справу величезні інтелектуальні й матеріальні ресурси” [7, с. 32]. Іоанн XXIII згадує в своїй енцикліці слова свого попередника, папи Пія XII, що “від миру ніщо не гине, війна – може занепасти все” [7, с. 35]. Надалі він наголошує: “В нашу добу, що сповнена атомною потугою, відновити порушені права за допомогою війни є безглуздя” [7, с. 36]. Песимістично оцінюючи науково-технічну цивілізацію, папа Іоанн Павло II відзначає, що сьогодення характеризується побоюваннями сучасної людини перед “перспективою самознищення за допомогою ядерної зброї”.

Питання демографічної і пов’язаної з нею продовольчої кризи виступає в енцикліці “Humanae Vitae” як проблема “вибуху” природного приросту народонаселення. “Дивовижний прогрес людини в опануванні сил природи та їх раціональному використанні. Це панування людина хоче поширити на всі сфери життя, на своє тіло, свої душевні сили, на соціальне життя і навіть на закони, які регулюють передавання життя” [8, § 2]. Церква визнає гостроту цієї проблеми, але вважає неприпустимим штучно регулювати народжуваність, оскільки це пряме втручання в Божий задум. “Здійснення вчення про належне регулювання народжень, яке Церква проповідує як Божу Заповідь, без сумніву видається для багатьох важким, навіть зовсім неможливим. Але, як і кожне особливо високе і цінне добро, цей закон вимагає від поодинокі людини, від сім’ї та від людського суспільства твердих рішень і численних зусиль. Так, його дотримання неможливе без допомагаючої Божої благодаті, яка підтримує і зміцнює добру волю людини. Хто ж задумається глибше, той визнає, що ці зусилля підносять гідність людини та сприяють благу людського суспільства” [8, § 20].

Проблема екологічної кризи як невід’ємного наслідку “неаутентичного науково-технічного прогресу” з’являється в церковних документах пізніше, ніж інші течії катастрофізму. Цілісну характеристику цього явища ми знаходимо в апостольському посланні папи Павла VI “Octogesima adveniens”. “У сучасному світі можна спостерігати такі зміни, які є згубним і разом з тим несподіваним наслідком діяльності людини. Несподівано людина усвідомлює, що в результаті необдуманого використання природи вона викликає небезпеку її знищення і що в підсумку вона сама стає жертвою своїх дій” [18, § 21]. Проблема екологічної кризи і її загрози людському середовищу як результат суцільної індустріалізації є постійно присутня у

енцикліках Іоанна Павла II. Сучасна людина губить, егоїстично використовує природу, “в той час як Творець бажав, – наголошується в енцикліці “Redemptor hominis”, – щоб людина спілкувалася з природою як її розумний пан і сторож, а не абсолютний експлуататор” [9, с. 33]. У своєму соціально-екологічному вченні папа Іоанн Павло II аналізує причини виникнення екологічної кризи і приходять до висновку, що це наслідок внутрішньої кризи людини, моральної і духовної кризи стосунків з Богом – “Коли людина відвертається від плану Творця, вона спричинює дисгармонію, яка призводить до неминучого зворотнього впливу на весь створений порядок. Якщо людина не живе в мирі з Богом, то і сама земля не може мати миру” [6, с. 36].

В енцикліці “Centesimus annus” папа Іоанн Павло II говорить, що свавільне і споживацьке ставлення до природи призведе до “повстання природи”. Таке ставлення він характеризує як “антропологічну помилку”, що є причиною руйнування Божого створіння, і її вирішення залежить від відновлення “екології людини” [6, с. 47].

У енцикліці “Sollicitudo rei socialis” папа констатує, що людство у своєму ставленні до природи є підпорядковане не тільки біологічним, але і моральним законам, які не можна безкарно порушувати [6, с. 32]. Рівночасно, понтифік підкреслює автентичне покликання кожної людини, а також Церкви в цілому, рятувати наше природне довкілля та всю природу [6, с. 32].

В апостольському листі “Ecclesia in America” папа Іоанн Павло II говорить про релігійну відповідальність кожного і наголошує, що з віри в Бога Творця “...для кожного випливають конкретні обов’язки стосовно довкілля” [6, с. 76]. Також визнається безвідповідальне руйнування природи як один із найважчих гріхів, котрий зараховується до категорії соціальних гріхів, які кричать про помсту до неба [6, с. 77].

Компендіум соціальної доктрини Церкви, укладений на прохання папи Іоанна Павла II і виданий у 2004 році Папською радою “Справедливість та мир”, містить у собі систематичний огляд соціального вчення Церкви, в якому весь десятий розділ присвячений питанню охорони довкілля. Компендіум констатує, що турбота про природне довкілля є невід’ємною складовою частиною спільного та універсального обов’язку всього людства, а саме: обов’язку “поважати спільне благо” [13, с. 466].

Необхідність піклування про природу є теж предметом учення папи Бенедикта XVI. Від самого початку в численних апостольських посланнях, проповідях, промовах та в своїй енцикліці “Caritas in veritate” він присвячує особливу увагу екологічній проблематиці. Окрім того, як глава Церкви, він визнає своїм обов’язком “...заохочувати і підтримувати всі зусилля, спрямовані на те, щоб захистити Боже створіння і передати майбутнім поколінням Землю, на якій вони могли б жити” [5, с. 14]. В енцикліці “Caritas in veritate” особливу увагу присвячено відповідальності Церкви і її громадській діяльності: “Глобальна зміна клімату, прогресуюче поширення пустель, зменшення та втрата продуктивності велетенських сільськогосподарських регіонів, забруднення рік і ґрунтових вод, втрата

біологічного різноманіття, збільшення частоти та руйнівної сили природних катаклізмів і вирубка лісів у тропічних регіонах” [5, с. 15] “та багато інших екологічних загроз вимагають невідкладних об’єднаних зусиль всіх людей та державних інституцій, направлених на вирішення екологічної проблеми” [5, с. 21].

Тему екологічної відповідальності піднімається і у документах Української Греко-Католицької Церкви. Так у “Зверненні єпископів УГКЦ до вірних та людей доброї волі про завдання християнства в сучасному суспільстві” турбота про довкілля визначається як “одна з найбільш шляхетних ділянок служіння”. [11, с. 161] “Суспільний дороговказ віруючого”, який визначає ставлення до найбільш насущних проблем сьогодення, описує як одну із заповідей “суспільного декалогу” – вимогу “шанувати природні багатства Землі як Божий дар і розсудливо ними користуватися” [15, с. 261]. В Катехизмі “Життя у Христі” розкривається вчення Церкви з окремих питань моралі, і в розділі “Відповідальність за Боже створіння” подаються біблійно-богословські та етичні основи екологічного обов’язку і вказуються його пріоритетні напрями здійснення в житті кожної людини, суспільства в цілому, а також життєдіяльності держави та Церкви [10, с. 359–375]. Формування відповідальності людини за Боже створіння – природу трактується “як одне з основних завдань Церкви на початку ХХІ століття” [10, с. 374].

Висновки. Підсумовуючи все вище сказане, можемо констатувати – екологічна вимога трактується як невід’ємна складова турботи Церкви про людину та її спасіння, а поняття екологічного обов’язку мирян – як невід’ємна складова свідчення їх християнської віри. Ключем до вирішення соціально-екологічних проблем, згідно з соціальною доктриною католицької Церкви, є внутрішнє оновлення людини та її життя у відповідності з Божим Законом, що проявляється у відповідальній поведінці стосовно інших людей та всього створеного Богом світу – природи, за мудрого використання технічних засобів, поміркованого та економного використання природних ресурсів.

Література

1. Агацци Э. Моральное измерение науки и техники / Э. Агацци. – М. : МФФ, 1998. – 344 с.
2. Апель К.-О. Априорі спільноти комунікації та основи етики. До проблеми раціонального обґрунтування етики за доби науки / К.-О. Апель // Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. – К. : Ваклер, 1996. – С. 360–421.
3. Бабур Іен. Етика в век технології / І. Бабур. – М. : Біблейско-Богословський інститут св. Апостола Андрея, 2001. – 380 с.
4. Документи Другого Ватиканського собору. – Львів : Свічадо 1996. – 760 с.
5. Екологічне вчення церкви. Відповідальність за створіння у вченні папи Бенедикта XVI. – Т. 2 / заг. Ред. Шеремета В. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2012. – 128 с.
6. Екологічне вчення Церкви : папа Іван Павло II на тему створіння та екології // ред. В. Шеремети. – Івано-Франківськ : ІФТА, 2006. – 100 с.
7. Енцикліка папи Івана ХХІІІ “Pascam in terris” (Мир не землі). – Львів : Вид-во УКУ, 2008. – 55 с.

8. Енцикліка папи Івана Павла II “*Humanae Vitae*” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://catholicnews.org.ua/enciklika-humanae-vitae>
9. Енцикліка папи Івана Павла II “*Redemptor Hominis*”. – Львів : Місіонер, 2008. –76 с.
10. Життя у Христі: Моральна катехиза // Комісія у справах катехизації при Патріаршій Курії. – Львів : Вид-во УКУ, 2004, – 179 с.
11. Звернення єпископів УГКЦ до вірних та людей доброї волі про завдання християнства в сучасному суспільстві // Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989–2008). Джерела християнського суспільного вчення та служіння. – Т. 1 // заг. Ред. Л. Коваленко. – Львів : Вид-во УКУ 2008. – С. 154–162.
12. Згречча Е. Біоетика / Е. Згречча, А. Дж. Спаньйоло, М. Л. Ді П’єро. – Львів : ЛОБФ Медицина і право, 2007. – 670с.
13. Компендіум соціальної доктрини // Папська рада “Справедливість і мир”. – К. : Кайрос, 2008, – 549 с.
14. Надольний І. Ф. Філософія / І. Ф. Надольний. – К. : Вікар, 1997. –584 с.
15. Постанови Синоду Єпископів Української Греко-Католицької Церкви, що відбувся у м. Києві у днях 7–12 липня 2002 року // Соціально зорієнтовані документи Української Греко-Католицької Церкви (1989–2008). Джерела християнського суспільного вчення та служіння. – Т. 1 // заг. Ред. Л. Коваленко. –Львів : Вид-во УКУ, 2008. – С. 261–262.
16. Сидоренко Л. І. Флософія сучасної екології : єдність наукових, етичних та філософських ракурсів / Л. І. Сидоренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eco.com.ua/content/filosofiya-suchasnoyi-ekologiyi>
17. Хёсле В. Философия и экология / В. Хесле : пер. А. К. Судакова. – М. : Наука, 1993. – 208 с.
18. *Octogesima adveniens* // Apostolic Letter of Pope Paul VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/apost_letters/documents
Отримано 14.01.2015

Summary

Petrushun Neonila. Catholic Church in the search of means of responding to the negative effects of science and technology.

This article analyzes the position of the Catholic Church on the environmental implications of scientific and technological progress. It is shown that the Catholic Church in numerous papers focuses on the need to develop public environmental awareness and axiological approach of scientific and technological progress.

The author draws attention to the inadmissibility of science and technology without subjecting them moral values. Attention is focused on science, bioethics, resulting from necessary means to respond to the rapid development of science and technology and the modern world.

The key to solving social and environmental problems, according to the social doctrine of the Catholic Church, is the internal renewal of man and his life in accordance with the law of God, which manifests itself in responsible behavior in relation to other people and all created by God in the world – nature, by the wise use of technology, sound and prudent use of natural resources.

Keywords: *bioethics, responsibility, ecological crisis, catastrophe, the social doctrine of the Catholic Church.*